

NARUSZYĆ (60) *vb pf*

a jasne.

inf naruszyć (20). ◇ *fut* 2 sg naruszysz (2). ◇ 3 sg naruszy (6). ◇ 1 pl narusz(e)my (1). ◇ 3 pl naruszają (1). ◇ *praet* 1 sg m -m naruszył (1). f -m naruszyła (2). ◇ 2 sg m -ś naruszył (1). ◇ 3 sg m naruszył (4). f naruszyła (5). n naruszyło (1). ◇ 3 pl m pers naruszyli (3). ◇ *plusq* 3 sg f była naruszyła (1). ◇ 3 pl m pers naruszyli byli (1). ◇ *con* 2 sg m byś naruszył (2). ◇ 3 sg m by naruszył (2). ◇ 3 pl m pers by naruszyli (2). ◇ *impers* naruszy się (2). ◇ *part praet act* naruszywszy (3).

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI – XVIII w.

1. Uszkodzić istniejący, przeważnie zadowalający stan; nadwerężyć, osłabić, zachwiać; umniejszyć; *atterere, deterere, exulcerare, incutere, inquinare, violare* Mącz; *praevaricari* Vulg; *fallere* Modrz (58) :

naruszyć czego (1): Bo kto w iedney rzeczy zablądzi/ ten iuz wiary zupełney mieć niemoże: która ieść iako dzwon: ktorego skoro się namniemy naruszy/ niepożyteczny się stawa. *WujJud* 12.

naruszyć co a. czego (1): Roziechali się Królowie/ Władziław do Węgier a Zygmunt Polki do Wiedni/ tam musiał trzy dni mieszkać/ czekając naprawienia mostu/ bo go była powódź naruszyła *BielKron* 415.

Zwrot: »nic [czego] nie naruszyć« (1): Ciało prawdziwe Chrystusowe/ wchodząc przeze drzwi zamknięte/ [...] przeniknęło drzwi/ nic ich nie naruszywszy *WujNT* 386.

α. *O zdrowiu i ciele ludzkim* (10) :

naruszyć czego (4): *SienLek* 171; a gdy mu [pijanicy] do tego w kozi rok/ [...] zagrąia/ y w łkapi brzuch kiymi zabębnią/ to on dopiero aż na łbie/ choć karku sobie naruszy/ dotąncie. *WerGość* 235. *Cf* »naruszyć zdrowia«.

naruszyć czego czym (1): Połtem zdrowia naruszył. *SkarŻyw* 371 *marg*.

naruszyć czego (po przeczeniu) (2): Iozef z Nikodemem/ leguchno ciało jego nświętśe/ z wielką wczliwością spuścili/ aby ciała jego nienaruszyli *OpecŻyw* [155]. *Cf* »nic nie naruszyć«.

naruszyć kogo, co (3): *BielSat* C4v; nanieć my wielki ogień/ przez który ty przenieść maś: ieśli cię ogień naruszy/ spale cię do końca: a ieśli cało wynidziesz/ wczynię wszystko co każesz. *SkarŻyw* 576; *BielRozm* 23.

Zwrot: »naruszyć (barzo) zdrowia [szyk zmienny] (2): Gdyby ktho chciał łamego tego łabka pożywać/ naruszy barzo zdrowia łwego *FalZioł* III [3²]a; *SkarŻyw* 371 *marg*.

αα. *O dziewictwie* (2) :

Zwrot: »panieńskiej czystości (a. panieństwa) (niwczym) nie naruszyć« = *pudica esse* Mącz (2): Mącz 1a; Dla nas się stał człowiekiem/ z Panny się narodził/ A iey panieńskiey czystości/ niwczym nie naruszył *ArtKanc* N17.

Szereg: »nie utracić, nie naruszyć« (1): A me pudica est. Z łtroney [!] moyey panieństwa łwego nie vtraciła/ nie naruszyła. id est, per me, vel quod ad me attinet. Mącz 1a.

β. *O majątku [czego]* (2) : *Opes* atterere, Narużyć ymienia Mącz 450d.

Szereg: »potracić a naruszyć« (1): majątności łwe iemu [królówi] służąc niektorzy potracili/ a niektorzy ich bardo naruszyli. *BialKaz* M2v.

a. *O abstraktach* (45) :

naruszyć czego (18): władzey [kościola] gdy Luter naruŝył/ á powyádał/ iż koŝcyelne podánye á wŝtáwy/ íą wymyŝły ludzkye *KromRozm I* K3v; *DiarDop* 78; *OrzRozm* B3v; *WujJud* 184; *ModrzBaz* 8; *GrabPospR* K4. Cf *naruszyć czego czym; czego w czym; Zwroty*.

naruszyć czego (po przeczeniu) (15): *SkarŻyw* 21; *ReszPrz* 7; Ieŝli ich ochędoŝtwo cnoty nie naruŝy/ Káždy im to zá dobry obyczáy potuŝy. *BielSjem* 7; *PudłFr* 10; *SzarzRyt* A3v. Cf *naruszyć czego czym*, »[czego] ni w czym nie naruŝyć«.

naruszyć czego komu (3): *Mqcz* 351b, 450d; tedy ŝie o tym pilnie ŝtáray/ íákobyŝ ŝobie ni w czym nie naruŝył ŝwiętey łáŝki iego. *RejPos* 3v.

naruszyć czego [w tym: po przeczeniu] (3) *czym* (5): wŝtáwiono [...] áby żaden cudzey żony pod przykrycie [= *w namiocie*] iey nienáwiedzał/ [...] áby ŝthanu ŝwego krolewŝkiego/ ácz ŝie w nim dobrze záchowa/ omowá ludzká nienaruŝyła. *BielKron* 313; *HistLan* D2; *CzechRozm* 238; Wŝzákoż ŝtrzeż duŝze moiey/ by niechciała tego/ Czymby naruŝyć mogła/ Máieŝtatu twego. *GrabowSet* Ov; *SarnStat* 1125.

naruszyć czego w czym (1): *RejJóz* Fv cf *W* przeciwstawieniu.

naruszyć kogo [A] (po przeczeniu) (1): tą panná grzech nyezmazał zle przyrodzenie nyenaruŝyło zle chouanye nyeprzyuodzyło zly zwyczaj any gwyazdy nycz złego nyeukazoualy *PatKaz III* 110v.

W przeciwstawieniu: »zachować ... naruŝyć« (1): Gdy on ŝpełná czeŝcz zachowa przedŝię wŝzedyŝlynie Ale kiedy iuż tey ktory w czym na mniey naruŝy Snadz y w nawięŝtżem doŝtátku biada iuż tey duŝzy *RejJóz* Fv.

Zwroty: »[czego] ni w czym (*a. nic, a. namniej, a. nigdy, a. w namniejszym punkcie*) nie naruŝyć, [czego] namniej naruŝyć« [*szyk zmienny*] (7:1): W niczym nauki ŝtarodawney złotey buły nie naruŝywyŝy/ áby ŝię to ŝwięte páńŝtwo Rzymŝkie ná wŝze ŝtrony rozŝzerzało *BielKron* [332²]; *GórńDworz* Aa5v; *RejPos* 3v; *CzechRozm* 219v; *ReszPrz* 25; wŝzákże te [*omyłki w Nowym Testamencie*] y bárzo máłe á lekkie ŝá/ ktore wiáry Chrzeŝciáńŝkiey namniey naruŝyć nie mogá *WujNT przedm* 4, s.17; *SarnStat* 1125.

»naruŝyć łáskę, nie naruŝyć łáski« = *exulcerare gratiam* *Mqcz* [*szyk zmienny*] (2:2): *Mqcz* 501b; Zali go będę íáko mogła przywieŝć ktemu/ Zeby mię wŝdy przypuŝcił do dzyáłu rownego/ Acz wiem że naruŝyła bárzo łáŝki iego. *HistLan* Dv; *RejPos* 3v; *CzechRozm* 238.

»naruŝyć poczciwoŝci, nic poczciwoŝci nie naruŝyć« [*szyk zmienny*] (2:1): Wolála cna białáglowá [...] gárló dáć/ niŝli namniej naruŝyć poczciwoŝci *GórńDworz* Aa5v, Bb; poddánym przerzeczonego Koŝciola Wármieńŝkiego będzie wolno/ nie tym poczciwoŝci nienaruŝywyŝy [*licebit cum honore* *JanStat* 909]/ przez karánia od poŝluŝeńŝtwa rzeczonego Biŝkupá/ które mocá przyŝięgi ieŝt wtwięrdzone/ odfępić *SarnStat* 1125.

»ŝławy (*a. chwały, a. powagi, a. dobrej powieŝci*) [*czyje*] naruŝyć« = *alicuius famam inquinare a. atterere, laudes deterere, existimationem violare* *Mqcz* [*szyk zmienny*] (5): Famam alicuius inquinare, Dobrej powieŝcy czyiey náŝzczepic/ ŝławę czyę zelzić/ ŝławy czyey naruŝzić ŝromoćić kogo. *Mqcz* 171a, 450d, 451a, 498b; *CiekPotr* 52.

»naruŝyć [*komu*] ŝumnienia« (1): *conscientiae metum incutere*, Naruŝzić komu ŝumnienia. *Mqcz* 351b.

»szczęścia swego naruszyć« = *zepsuć powodzenie* (1): którego [księdza Marcina Baryczkę] potym Kroi kazał Kochánowi fwemu łudze w Wiśle w nocy vthopić w dzień S. Lucyey. Od thego czaśu łzczęścia fwego nárużył Kázimierz *BielKron* 374v.

Szeregi: »przełomić, naruszyć« (1): łtałości [męczenników] żadna moc przełomić/ żaden Tyrran nárużyć nigdy nie mógł *ReszPrz* 25.

»naruszyć i (abo) zepsować« (1): dawnością vtwardził religią, ktoreyby áni nowość nikczemna Haeretycka/ zdrádami nárabiaiąc; áni łtary błąd pogáńłki/ mocą łię łprzećiwiáiąc; nigdy nárużyć y zepłować nie mógł. *WujNT* 17.

α. *O prawach, przymierzach itp.*: złamać, zgwałcić; *praevaricari Vulg* (8) :

naruszyć czego (2): A gdy by ich [ustaw] kto nárużył/ tego się mamy łtrzyć *MurzNT* 58v. *Cf* »naruszyć prawa«.

naruszyć czego (po przeczeniu) (4): abi miedzi namy przimyerza ktore mami łsobą. takowy zly livdzie nienarvłzily *LibLeg* 10/94; *OrzRozm* V3. *Cf* »niwczym [czego] naruszyć nie chcieć«.

naruszyć co (2): Synu człowieczy iá ciebie połsyłam do łynow Izráelłkich [...] łami y oycowie ich nárułfyli vmowę moię [*praevaricati sunt paetum meum*] aż do te^{go} dnia. *Leop Ez* 2/3. *Cf* *naruszyć co czym*.

naruszyć co czym (1): Ten pokoy iełliby kto nieutćiwym łłowem/ álbo którą inną krzywdą nárużył/ [...] karan będzie *GroicPorz* i2.

Zwroty: »niwczym [czego] naruszyć nie chcieć, nie moc w namniejszym punkcie naruszyć« (1:1): kthorey [przyjaźni] pan moy przodkyem shanovacz chce, a nywczem by yey narvłfycz nychcział *LibLeg* 7/35v; *MurzNT* 58v.

»naruszyć prawa bożego« (1): Nárużyli też byli práwá Bożego łtárego zakonu o rozwodách/ których im było [...] pozwolono. *SkarKaz* 311b.

Szereg: »zepsować abo naruszyć« (1): Którychto trzech vłtów/ nie może nigd zepłować abo w námniełfzem punkcie nad połtanowięnié pańłkie nárużyć *MurzNT* 58v.

2. *Obrazić, rozgniewać [kogo]* (2) : ábo vrzędow prágną/ ábo łię Pána nárużyć boią [*principem offendere vereantur*]/ nie rádži co inłzego mawiáią/ iedno to/ co mu rozumieią być wdzięcznego. *ModrzBaz* 130.

W przen [sobie] (1) : [o zimie] Czyli vćielzyłz kogo twarzą ták łzpeczoną/ Y ták bárzo zmárfłkliwym žimnem poorzoną. Kogo nie rychley łobie nárużyłz gdy łwymi Ołtry mroz wożić pocźniełz wiátry gniewliwymi. *WitosłLut* A5.

Synonimy: **1.** obrazić, skazić, zepsować, zgwałcić; **α.** natargać.

Formacje współrdzenne cf RUSZAĆ.

Cf **1. NARUSZENIE, NARUSZONY**